

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ İMAR FAALİYETLERİ ÇERÇEVESİNDE GİRESUN'DA SON OSMANLI CAMİLERİ

THE LAST OTTOMAN MOSQUES IN GİRESUN WITHIN THE FRAMEWORK OF MANUFACTURING ACTIVITIES OF ABDULHAMİD II. PERIOD

Özgür DEMİRKAN*
Salih SALBACAK**

Öz

II. Abdülhamid dönemi imar faaliyetlerini ortaya çıkaran siyasal, toplumsal ve kültürel ortamın argümanı, Osmanlı gerilemesini durdurmak üzerinedir. Bu dönemde yönetim ve eğitim sistemi gerçekleştirilen reformlar, haberleşme ve ulaşım vasıtalarının ortaya çıkması gibi farklı alanlarda etkili olan batılılaşma hareketleri; hem merkez hem de merkezin bir temsili olarak Anadolu kentlerinin yeniden imarında etkili olmuştur. Bu anlamda Giresun kentinde bir tarafta Hükümet Konağı, Millet Bahçesi, Telgrafhane, Rüştüye Mektebi gibi kamu binaları diğer tarafta ise dini yapılar inşa edilmiştir. Her ne kadar dini yapılar söz konusu olduğunda mimari olarak coğrafi sınırları çizilmiş, tarih ve devletlere bağlı, bütünüyle aynı özellikler gösteren bir tipolojiden söz edilmesi zor olsa da, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen imar faaliyetlerinin temsili noktasında önemli bir örneklem alanı oluşturmaktadırlar. Bu anlamda yapılan çalışmanın amacı; II. Abdülhamid döneminde, Anadolu kentlerinde gerçekleştirilen imar faaliyetleri çerçevesinde, Giresun kent merkezinde inşa edilmiş son Osmanlı camilerinin irdelenmesi ve tartışılması olarak özetlenebilir. Giresun'daki imar faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilen Çınarlar Camii, Gemiler Çekeği Camii, Hacı Miktad Camii, Kale Camii ve Kapu Camilerin plan tipolojileri, cephe karakteristikleri, iç mekân sembol ve süslemeleri üzerinden dönemin mimari anlayışının, sosyal, kültürel ve toplumsal yapısı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Dini yapılar, II. Abdülhamid Dönemi, Cami, Mimari.

Abstract

The argument of the political, social and cultural environment that reveals the development activities of the Abdülhamid II period is to stop the Ottoman decline. Westernization movements in different fields such as the administration and education system, the emergence of communication and means of transportation in this period have been influential in the reconstruction of the Anatolian cities as a representation of both the center and the center. In this sense, public buildings such as Government House, National Garden, Telegraph, Rüştüye Mektebi are built on the other side of Giresun and religious buildings have been built on the other side. In terms of religious structures, although it is difficult to speak of a typology that has the same characteristics, it is an important sampling area in the period of representation of the development activities carried out during the reign of Abdülhamid II. The aim of this study is; In the framework of the reconstruction activities of the Anatolian cities of Abdülhamid II period, the last Ottoman mosques built in the city center of Giresun can be examined and summarized as a discussion. In the framework of the zoning activities in Giresun, Çınarlar, Gemiler Çekeği, Hacı Miktad, Kale and Kapu mosques' plan typologies, façade characteristics, interior symbols and decorations, the social, cultural and social structure of the architectural understanding of the period were evaluated.

Keywords: Giresun, Religious buildings, Abdülhamid II Period, Mosque, Architectural.

1. Giriş

II. Abdülhamid'in iktidarı; Osmanlı tarihinde 19. yüzyılın sonlarına denk gelen yoğun diplomasi, anayasal arayışlar, milliyetçi hareketler, otoriter devlet düzeni ve imar faaliyetleri ile öne çıkan bir dönemdir. Sultan, devleti çöküşten kurtaracak ve bir arada tutacak politikalar izleyerek bir yandan batılılaşma hareketlerini sürdürmüş, diğer yandan Tanzimat Fermanıyla toplumsal hayattaki modernleşme düşüncesini bir program içerisine alarak anayasal bir zemine oturtmuştur. Yine başka bir sorun olan ve Osmanlı'yı yakından etkileyen milliyetçilik akımlarına karşın 'Osmanlılık kimliği' ve Müslüman tebaayı birleştirecek 'İslamcılık' ideolojisi ile Osmanlı'yı tek bir çatı altında tutmayı hedeflemiştir. Bu siyasi ve toplumsal gelişmelere karşın, II. Abdülhamid'in otoritesini hissettirerek Osmanlı coğrafyasında yürütmüş olduğu imar faaliyetleri, kentlerin hem mekânsal hem de sembolik olarak yeniden düzenlendiği bir süreci başlatmıştır.

Bu anlamda Sultan II. Abdülhamid dönemi; devleti bir arada tutma düşüncesine odaklanarak bakanlıkların kurulduğu, merkeze bağlı birçok memurun yeni oluşturulan idari kurumlarda çalışarak Osmanlı bürokrasisinde önemli bir büyümeyi sağladığı, taşra kentlerinde vilayet sisteminin oturtulduğu ve taşra teşkilatlarının güçlendiği, Yemen'den Balkanlara kadar tüm imparatorluk topraklarında Osmanlı'nın

*Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi Mimari Restorasyon Programı Öğretim Üyesi

**Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

kurum ve memurlarıyla kendini gösterdiği bir dönemdir (Deringil, 2002, 35-39). Bütün memlekette ticaret, ziraat ve sanayi odaları bu dönemde açılmış, ilk defa "tahrir-i nüfus" teşkilatı kurularak memlekette insan gücü ve mal varlığının istatistiki bir şekilde düzenli olarak belirlenmesine çalışılmıştır (Küçük, 1998, 216-224). Dolayısıyla söz konusu dönem, çeşitli siyasi çatışmaların yaşandığı ve Sultan'ın mutlak iktidarının sarsılıp yerine Osmanlı toplumunun her tebaasını kapsayacak şekilde oluşturulan yasal düzenlemelerle, hak ve özgürlüklerin tanındığı bir süreç olarak, toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmuştur (Duyamaz, 2003, VIII).

Devletin kalkınmasının ve halkın ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu Sultan II. Abdülhamid döneminde, Balkan savaşlarıyla kaybedilen topraklardan göçlerin yaşanması, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli kentlerinde nüfus yoğunluğunun artmasına ya da yeni yerleşim birimlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bir taraftan artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi diğer taraftan merkezi yönetimin gücünün Anadolu'nun her köşesine yayılabilmesinin bir yolu olarak kentlerin imarına önem verilmiştir. Bu amaçla kamu, sivil ve dini yapıların inşasının, ulaşım ve altyapı çalışmalarının ivme kazandığı taşra kentlerinde hükümet konağı, telgrafhane, kütüphane gibi yeni yapı türleri ya da millet bahçeleri gibi kentsel açıklar geleneksel kent dokusuna eklenerek kentler mekânsal ve fiziksel varlığını değiştirmiştir. Osmanlı'nın geleneksel mahalle kurgusunun merkezinde yer alan dini yapıların, mimari ve imgesel değerlerine bu kamu yapılarının eklenmesi ise Giresun gibi Anadolu kentlerinde özellikle batılılaşma etkisinde gelişim gösteren toplumsal yaşam ve mimariye karşın geleneksel kültürün mekânsal izlerinin de takip edilebilmesini sağlamaktadır.

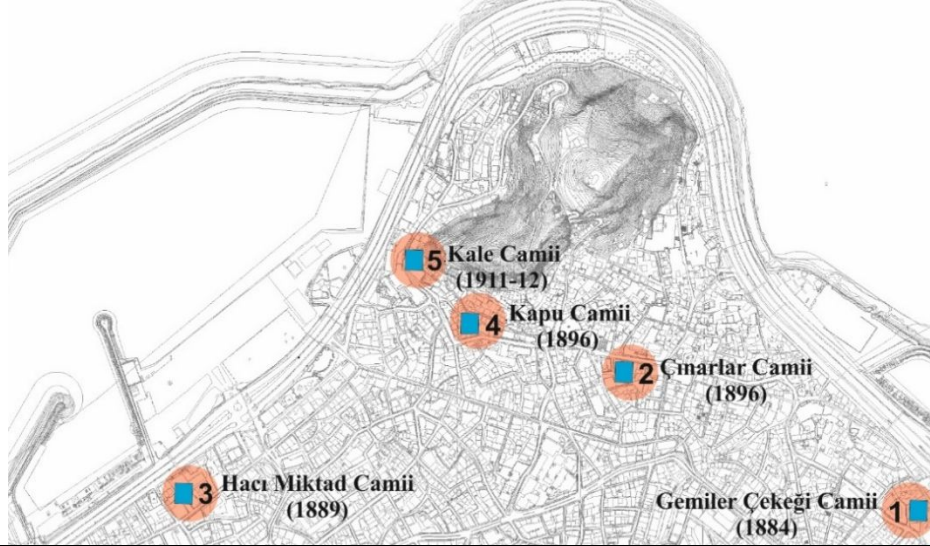
2. Giresun'da II. Abdülhamid dönemi imar faaliyetleri (1876-1909).

Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Giresun 19. yüzyılda genel olarak; kale ve çevresinde gelişen bir yerleşim dokusuna sahip, merkezinde fındık üretilen, taşrasında maden çıkarılan ve korunaklı limanı ile ticari altyapısını destekleyen, doğuda Tirebolu, batıda Ordu kazası, güneyde Şebinkarahisar sancağı ile çevrili merkezi bir kazadır (Yüksel, 1997, 173-189). İdari olarak 1875-1878 tarihlerinde Şebinkarahisar sancağına bağlanan kent 1879'da Trabzon merkez sancağına dâhil edilmiş ve cumhuriyet dönemine kadar bu konumunu sürdürmüştür (Emecen, 1996, 85). Bu dönemde Giresun'da Anadolu genelinde gözlemlenen ekonomi odaklı kutuplaşmadan etkilenmiş kentin genelinde yaşayan gayrimüslim vatandaşlar güvenlik sorunlarının da eklenmesiyle Giresun'un ard alanından ayrılarak kent merkezine yerleşmişlerdir (Karaman, 2003, 120). Dolayısıyla kent merkezindeki müslüman nüfusun 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren azaldığı ve gayrimüslim nüfusun arttığı görülmektedir (Emecen, 1996, 81).

19.yy. öncesinde yoğun bir iskâna sahip olmayan kentin 19.yy. sonlarına doğru önemli bir liman haline gelerek gelişimini tarımsal ürünler ve ticaret üzerinden sürdürdüğü, kent ard alanında yetiştirilen fındık gibi hammaddelerin Avrupa ülkelerine ulaştırıldığı bir merkez durumundadır. Duyunu Umumiye Sekreteri olarak Anadolu'yu gezen Fransız coğrafyacı Cuinet; 1890'larda şehirde dört ticaret acentesinin faaliyet gösterdiğini, 1893'te haftada beş-altı vapurun limana uğradığını, 1901'de şehirde Fransa, Avusturya, Rusya, İtalya ve Almanya'ya ait kumpanya acentelerinin faaliyet gösterdiğini bildirmektedir (Cuinet, 1892, 76-77). Dolayısıyla 19. yüzyılın sonlarından itibaren sahip olduğu hareketli liman ticareti sayesinde kentin fiziksel görünümü ve mekânsal altyapısı zenginleşmiş, rum nüfusun kentteki varlığı, özgün bir yöre mimarisinin geliştirilmesini sağlamış (İltar, 2014, 21-30). Ticari faaliyetler konut mimarisini de etkileyerek yöreye özgü mimari bir dilin geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Ortaylı, 1997, 143-165). Özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla yapılan düzenlemeler kentin ekonomik, toplumsal ve demografik yapısını değiştirirken 'Vilayet ve Belediye Kanunu'nu (1877) ve 'Ebniye Kanunu'nun (1882) getirdiği örgütsel yapı (Tekeli, 1895, 878-890). Kentin iç dinamikleriyle birleşerek hem idari yapısını değiştirmiş hem de kent merkezine yeni idari birimlerin ve mimari öğelerin eklenmesine neden olmuştur.

Bu anlamda Giresun kentindeki II. Abdülhamid dönemi imar faaliyetlerine bakıldığında; bir taraftan batı kaynaklı yeni idari düzene göre yönetim birimlerden oluşan yeni bir idari merkez diğer taraftan geleneksel değerlere bağlı kalınarak kent merkezindeki dini yapıların onarılması ya da yeniden inşa edilmesi dikkati çekmektedir. Bu anlamda söz konusu dönemde kentte inşa edilmiş Hükümet Konağı, Telgrafhane, Islahane, Millet Bahçesi gibi mimari öğeler dönemin toplumsal, sosyal yapısını, ekonomik durumunu ve mimari eğilimlerini yansıtmaları açısından da oldukça önemlidir (Şekil,1). Planlarının ve haritasının hazırlanarak inşa edildiği bilinen ancak orijinal çizimlerine ulaşamayan 'Hükümet Konağı' 1886'da yapılmıştır (Karaman, 1999, 24). Taşra kentlerinde inşa edilmiş dönem yapılarının genel tipolojik özelliğini sürdüren Giresun Hükümet Konağı; Neo-Klasik üslupta inşa edilmiş bir yapı olarak bu üslubun temsil ettiği yalınlık, strüktürel denge, simetri ekseninin yapıya anıtsal bir kimlik kazandırması gibi üslup özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca yapının girişlerdeki süslemeler zarar görmüştür ancak çok net okunamayan padişah tuğrası ve çeşitli semboller dönem özelliklerinin imgesel izleri olarak

değerlendirilmelidir. Hükümet Konağı'nın hemen karşısındaki alanda yer alan 'Millet Bahçesi' ise; 1902'de, dönemin batılı modern hayat tarzının sembolü olarak barok tarzda tasarlanmıştır. Geniş, kemerli ve anıtsal bir kapıyla bahçeye giriş sağlandığı, bu taç kapının her iki yanında çeşmelerin bulunduğu Millet Bahçesi zamanla kent kimliğinin önemli araçlarından birisi haline gelmiştir. Ayrıca 1887'de 'yeni bir telgrafhane' yapısının iskelebaşı mevkiinde inşaatına izin verildiği, inşaatına başlangıç ve hizmete açılış tarihleri hakkında kesin bilgi bulunmamasına karşılık 1907'de meydana gelen yangından etkilendiği bilinmektedir (Mercan, 2009, 163).

Şekil 1: II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilen camiler ve kent merkezindeki konumları

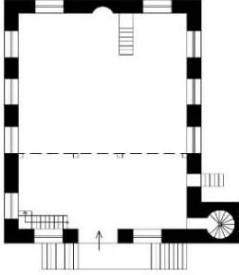
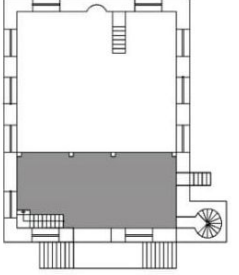
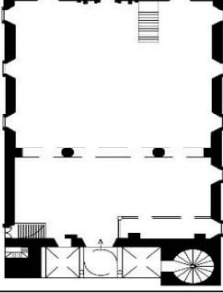
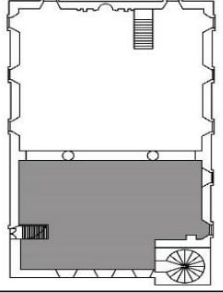
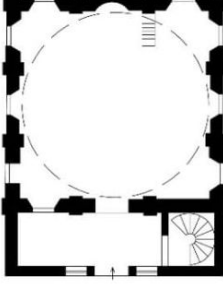
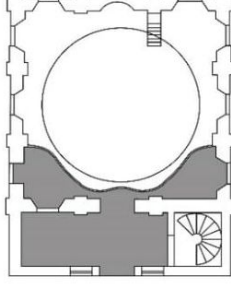
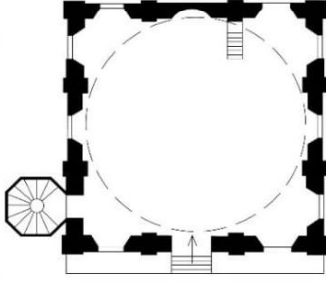
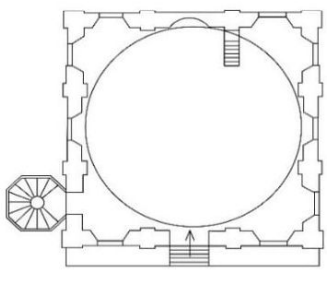
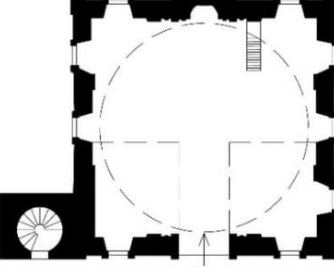
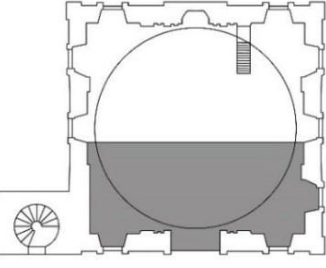
Dolayısıyla gerek idari ve sivil gerekse dini yapılar ile kent mekânı zenginleştirilirken belediyecilik faaliyetleri kapsamında da altyapı ve yol çalışmaları sürdürülmüştür. Bu anlamda Giresun kentinde bir Hamidiye Caddesi'nin (1901) açılışına ilişkin arşiv belgeleri bulunmakta birlikte söz konusu caddenin yeri tam olarak bilinmemektedir (Tuğlacı, 1985, 138). Yeni yol olarak adlandırılan 'Gazi Caddesi' ise genişletilerek Arnavut kaldırımıyla yenilenmiş, kentin ticaret ve ulaşım aksını oluşturmuştur. Cadde üzerine yeni ticaret işlevleriyle dizilen dükkânlar (manifatura, eczane vb.), batılı tarzda şık mağaza, lokanta ve bankalar yeni ticaret merkezini oluşturmuştur (Dervişoğlu ve Işık, 2011, 202). Anadolu'nun iç kesimleri ile Şebinkarahisar yolu üzerinden kurduğu bağlantı kentin bölge içerisindeki konumunu güçlendirmiş (Ortaylı, 1997, 143-165). Söz konusu bağlantının Sivas Vilayetine bağlı Şebinkarahisar'ı Giresun Limanına ulaştırması nedeniyle kentin ticari faaliyetleri de artmıştır. 1879'da Mühendis Solaski keşif için Giresun'a gelerek yolun yapımına katkı sağlamıştır (Mecmua-ı Umur-u Nafia, H. Rebiül-evvel 1302 (Aralık-Ocak 1884/1885), s. 66-67).

3. II. Abdülhamid döneminde Giresun'da son Osmanlı camileri (1876-1911).

Giresun'da Sultan II. Abdülhamid dönemi dini yapıları ve tipolojik söylemi üzerine belirli bir yayın olmamakla birlikte bazı makale, kitap ve tezlerde adı geçen dönem yapılarından ya da bir bölümünden bahsedilmektedir. Çalışmaya konu olan ve örneklem alanı olarak seçilen Giresun'da Sultan II. Abdülhamid dönemi camilerinin bir bölümü Gazanfer İltar'ın Giresun Kültür Envanteri isimli kitabında yer almaktadır. İsmet Çalık ve Mehmet Fatsa'nın Giresun İl Merkezinde Restore Edilen Vakıf Camileri adlı makalelerinde incelenmiş ve alan çalışması yapılarak belgelenmiştir.

Yapılan çalışmaya konu olarak seçilen beş cami kent merkezinde zaten var olan ancak 19.yy. mimari anlayışına uygun olarak II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilen son Osmanlı camileridir. Söz konusu camiler yeniden inşa edilmesiyle birlikte, gerek ölçekleri ve plan tipolojileri gerekse cephe ve iç mekânlarına kimliğini kazandıran süslemeleriyle merkezdeki batılılaşma eğilimlerinin izlerini taşımaktadırlar. Bu anlamda yenilenen; Gemilerçekeği (1884), Çınarlar (1896), Hacı Miktad (1889), Kapu (1896) ve Kale (1911-1912) Camileri kitabelerindeki tarihler referans alınarak seçilmiş, bu yapılar üzerinden Giresun kentindeki II. Abdülhamid dönemi imar hareketliliğinin okuması yapılmıştır (Şekil: 1). Kent merkezindeki son Osmanlı camileri olarak tanımlanan bu camiler dönemsel olarak birbirine yakın tarihlere inşa edilmelerine karşın kendi içlerinde farklılıklar gösterebilmektedirler. Bu nedenlerle söz konusu camilerin plan şeması, cephe özellikleri, iç mekân organizasyonunda etkili olan mahfil katı biçimlenmesi ve mekân örgütlenmesi çalışmanın ana eksenini oluşturmuştur (Tablo: 1, 2, 3).

GİRESUN'DA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SON OSMANLI CAMİLERİNDE (1876-1911) PLAN ŞEMALARI

CAMİLER	HARİM BÖLÜMÜ	KADINLAR MAHFİLİ
GEMİLER ÇEKEĞİ CAMİİ (1884) Gemiler Çekeği Mahallesinde bulunan caminin giriş kapısı üzerindeki H.1301 (M.1884) tarihli kitabeden bu camiden önce ayrı bir yerde bir mescidin bulunduğu, hayır sahiplerinden Hortumoğlu tarafından inşa ettirilen bu mescidin zaman içerisinde harap olduğu ve bu sebeple Sarı Alemdarzade tarafından bugünkü caminin inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Cami dikdörtgen planlı, kadınlar mahfiline sahip, ahşap tavanlı ve kırma çatılıdır.		
ÇINARLAR CAMİİ (1886) Çınarlar Mahallesinde bulunan caminin giriş kısmındaki panoda 19.yüzyılda Hasan Vehbi tarafından vakfedilmiş olduğu yazılıdır. Dikdörtgen planlı cami, bodrum kat üzerine kâgir teknikle inşa edilmiştir. Kadınlar mahfili bulunan cami ahşap tavanlı ve kırma çatılıdır.		
HACI MİKTAD CAMİİ (1889) Hacı Miktad Mahallesinde bulunan caminin ilk olarak 1661 (H.1072)'de Hacı Miktad Ağa tarafından onarımının yapıldığı kitabesinde yazılmaktadır. Günümüzdeki cami, cümle kapısı üzerinde ki kitabeye göre 1889 (H.1307)'de Hacı İsmail Efendi tarafından eski caminin yerine inşa ettirilmiştir. Son cemaat yeri bulunan cami kare planlıdır ve harim bölümünü sekizgen kasağın taşıdığı kubbe örtmektedir. Kadınlar mahfili ise batılılaşma etkisindeki Osmanlı mimarisi eğilimleriyle benzer eğrisel formda tasarlanmıştır.		
KAPU CAMİİ (1886) Kapu Cami bazı kayıtlarda Seyyid Mehmet Paşa Camisi günümüzde ise bulunduğu mahallenin adı ile anılmaktadır. Kubbeye örtülü tek mekanlı harime sahip cami tipolojilerinin bir örneğidir. Bodrum kat üzerine kare planlı tasarlanan camide son cemaat yeri ve kadınlar mahfili gibi mimari öğeler yer almamaktadır. Ayrıca harimi örten sekizgen kasağa oturtulan kubbesi kurşun kaplıdır.		
KALE CAMİİ (1911-1912) Kale Mahallesinde bulunan caminin kitabesinde ilk caminin 1983 (H.1246)'de Dizdarzade eşi Emetullah Hanım tarafından inşa ettirilmiştir. Günümüzdeki cami ise 1911-1912 (H.1329-1330)'de Sarı Mahmutoğlu Hacı Mustafa Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Son cemaat yeri ve kadınlar mahfili bulunan cami kare planlı ve tek kubbelidir.		

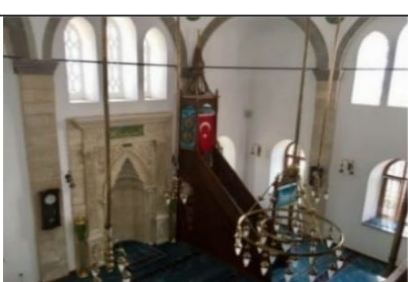

Tablo 1: Giresun Son Osmanlı Camileri Plan Şemaları, Harim ve Kadınlar Mahfili Çizimleri.

GİRESUN'DA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SON OSMANLI CAMİLERİNDE (1876-1911) CEPHE DÜZENİ

CAMİLER	CEPHE ÇİZİMLERİ VE GÖRSELLERİ		
GEMİLER ÇEKEĞİ CAMİİ (1884) Eğimli araziye konumlanan caminin kuzey cephesinin merkezinde giriş kapısı ve kapı üzerinde de caminin kitabesi bulunmaktadır. Giriş cephesinde ve diğer üç cephede de altta dikdörtgen üstte ise sivri kemer formda pencere düzeni tekrar etmektedir. Minare şerefesinde geometrik desenlerin dışında caminin dış cephesinde herhangi bir süs ögesi yer almamaktadır.			
ÇINARLAR CAMİİ (1886) Caminin kuzey cephesinde üçlü kemer sistemi ile son cemaat bölümüne girilmektedir. Üçlü kemerin ortasındaki kemeri iki sütun taşımakta ve kemerlerin üzeri çapraz tonozlarla örtülüdür. Çift kanatlı ahşap kapısı bulunan caminin diğer cephelerinde dışa çıkıntı yapan dikdörtgen söveli pencereler ve bu pencerelerin üzerinde sivri kemerli tepe pencereleri yer almaktadır. Minarenin şerefesinde süsleme kuşağı görülmektedir.			
HACI MİKTAD CAMİİ (1889) Şehir meydanında bulunan camin son cemaat yerine kenarlarda dar ortada geniş üçlü kemer sistemi ile girilmektedir. Son cemaat bölümünde altı ve üstlü kemerli diğer cephelerde tek sıra üstü kemerli pencere düzeni görülmektedir. Giriş cephesinde minareyi karşılayan ağırlık kulesi ve dört cephenin de merkezinde yer alan dairesel tepe pencere düzeni görülmektedir. minare de süsleme kuşağı görülmektedir.			
KAPU CAMİİ (1886) Caminin dört cephesi de plasterler üzerinde yükselen ve kenarlarda dar ve sivri, ortada geniş ve yuvarlak olarak düzenlenmiş ortalarında kilit taşlarıyla bağlanan üçlü kemer sistemindedir. Caminin taç kapısının her iki yanında demir parmaklıklı kemerli pencere düzeni görülmektedir bu düzen diğer cephelerde de tekrar etmektedir. Camin cephesinde yer alan 19 yy Osmanlı mimarisini etkileyen barok üsluptaki süslemeler yer almaktadır.			
KALE CAMİİ (1911-1912) Camini kuzey cephesinin merkezinde süslemeli taç kapı yer almaktadır. Taç kapının sağında ve solunda üstü kemerli birer pencere yine taç kapının üzerinde birbirine bitişik ortadaki yüksek ve kilit taşı ile bağlanmış üçlü kemer pencere düzeni görülür ve bu düzen diğer cephelerde tekrar eder. Yüksek kasağa oturan dalgalı kubbe ve kubbenin dört tarafında bulunan ağırlık kuleleri minaredeki süslemeler ile 19.yy batılılaşma etkisindeki Osmanlı mimarisinin merkezdeki örnekleri ile benzeşmektedir.			

Tablo 2: Giresun Son Osmanlı Camileri Cephe Düzeni Çizim ve Görselleri.
(Tabloda yer alan cephe çizimleri Mimar Mukaddes Atamanın restorasyon raporundan alınmıştır)

GİRESUN'DA II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SON OSMANLI CAMİLERİNDE (1876-1911) HARİM VE MİHRAP

<p>GEMİLER ÇEKEĞİ CAMİİ (1884)</p> <p>Son cemaat yeri bulunmayan cami dikdörtgen planlıdır. Harim bölümüne yol kotundan merdiven ile çıkılmaktadır. Bodrum üzeri ana mekân ve mahfil katından oluşan yapının tavanı ahşaptır. Mihrap nişi ise çokgen ve süslemesizdir.</p>		
<p>ÇINARLAR CAMİİ (1886)</p> <p>Dikdörtgen planlı cami, bodrum kat üzerine ana mekân ve mahfil katından oluşmaktadır. Düzgün kesme taştan inşa edilen caminin son cemaat bölümüne üçlü kemer sistemi ile girilmektedir ve bu kemerlerin üzeri çapraz tonozlar ile örtülmüştür. Mihrap nişi ise çokgen formdadır.</p>		
<p>HACI MİKTAD CAMİİ (1889)</p> <p>Düzgün kesme taştan inşa edilen caminin son cemaat bölümüne kenarlarda dar ortada geniş üçlü kemer sistemi ile girilmektedir. Giriş kısmında mahfil katı bulunan caminin harim bölümü dikdörtgen planlıdır. Sekiz payenin taşıdığı kubbe, pandantiflerin üzerine oturmaktadır. Mihrap nişi çokgen ve süslemeli minber ise ahşap işçiliklidir.</p>		
<p>KAPU CAMİİ (1886)</p> <p>Caminin harim bölümüne yol kotundan dört basamak ile çıkılmaktadır. Bodrum kat üzerine kare planlı inşa edilen camide son cemaat yeri ve kadınlar mahfili gibi mimari öğeler yer almamaktadır. Harimi örten ve sekizgen kasağa oturtulan tek kubbe kurşun kaplıdır ve kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır. Mihrap nişi ise eğrisel formda ve çevresinde süslemelere sahiptir.</p>		
<p>KALE CAMİİ (1911-1912)</p> <p>Kare planlı caminin yol kotundan merdiven ile çıkılan avlusu bulunmaktadır. Harim bölümünü örten kubbe yüksek kasağa oturmaktadır ve kubbenin yanında Nusretiye Camisindeki ağırlık kulelerine benzer kuleler bulunmaktadır. Mahfil bölümü ahşap olan caminin mihrap nişi ise beşgen ve süslemelidir.</p>		

Tablo 3: Giresun son Osmanlı camilerinde harim ve mihrap görselleri.

4. Sonuç

Batılılaşma ve modernleşme Türk toplumu için bir değişim ve gelişim sorunu olarak değerlendirilmiş, Tanzimat'ın batılılaşma doğrultusundaki reformları aynı zamanda kentlerin modernleştirilmesine yönelik bir çerçeve oluşturmuştur (Mardin,1992). Bu anlamda Osmanlı'nın son döneminde kentlerin imar edilmesi batılılaşmanın bir gereği olarak kabul edilirken, kent mekânı ve onu oluşturan yapıların ele alınmasında geniş ve kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir. Osmanlı'nın hüküm sürdüğü geniş coğrafyada yönetsel anlamda da merkezden kopuk olarak tanımlanabilecek pek çok kamusal hizmet alanı, Tanzimat ile doğrudan devletin kendi bünyesine alınmış, merkezi otoritenin ideolojik ve

sembolik araçları olarak görülmüş, kamu yapıları ve dini yapıların merkez İstanbul'un ardından liman kentlerine ve uluslararası ticarete açılan kent merkezlerine aşamalı olarak uygulanması sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki batılılaşma reformlarının etkisiyle kentlerde kurulmaya çalışılan örgütlenme, kentsel mekânların fiziki şartlarının iyileştirilmesi ya da mahalli örgütlenmelerin düzenlenmesi gibi çabaların Giresun kentinde bir liman kenti olarak yönlendirici olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde kent mekânının değişimde dış etkilere bağlı bir gelişmenin izlenmesi, liman ticareti sayesinde bu etkiye açık olan Giresun gibi Anadolu kentlerindeki bu değişimin izlerinin yapı çevre üzerinden takip edilebilmesini sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle II. Abdülhamid döneminde kentteki imar faaliyetlerinin genel çerçevesi incelendiğinde; Gazi Caddesi, Hükümet Konağı, Millet Bahçesi, Rüstiye Mektebi gibi idari bir merkez oluşturma çabalarının temsili olan kamu yapılarının ve Osmanlı'nın ilk belediye teşkilatlarından birisi olarak Giresun Belediyesi'nin de kurulmasıyla kentin gelişimine ivme kazandırdığı görülmektedir. Bu süreçte kentin idari merkezini oluşturan söz konusu kamu yapılarının yanı sıra dini yapıların da dönemin mimari eğilimlerinin izlerini taşıyacak şekilde yeniden inşa edildikleri gözlenmiştir. Camilerin kent içerisindeki dağılımlarına bakıldığında dönemin imar faaliyetlerindeki bütünsellik okunabilmekte, Kale Camii ve Kapu Camii idari merkezin odağındaki Hükümet Konağı'nın hemen yanında Çınarlar Camii oldukça yakınında bulunmaktadır.

Çalışmaya konu edilen camilerin genel özellikleri incelendiğinde; camilerin yeniden yapılmadıkları görülmektedir. Kent oldukça eğilimli bir topoğrafyaya sahip olmasına karşın Kapu Camii'nin dışındaki diğer camiler düz zemine sahip alanlarda konumlanmıştır. Kapu Camii, dönemin cami tipolojilerine benzer şekilde eğilimli araziye oturtulmuş, eğimden de yararlanılarak oluşturulan alçak tavanlı bir bodrum kata sahiptir. Kapu ve Kale Camileri dışındaki camilerin plan şemaları dikdörtgen geometriye sahiptir. Kapu Camii kadınlar mahfiline sahip olmayan tek camiidir. Hacı Miktad Camii'nin kadınlar mahfili ise Osmanlı mimarisinin merkezdeki örneklerine benzer biçimde eğrisel forma sahiptir. Gemiler Çekeği ve Çınarlar Camileri de kubbesiz, kırma çatılı ve ahşap tavanlı camilerin tipolojisiyle eşleşmektedir. Diğer taraftan bu beş caminin cephe düzenine bakıldığında, giriş cephelerinde ve pencere düzenlerinde farklılıklar görülmektedir. Kale Camii ve Kapu Camileri idari merkezin odağında olmalarının da etkisiyle yoğun süslemeli taç kapıya sahiptirler ve pencere düzenleri dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca Kale Camii ve Hacı Miktad Camilerinde yer alan ağırlık kuleleri 19.yy batılılaşma etkisindeki Osmanlı mimarisinin önemli yapısı olan Nusretiye Camiiyle ve Kapu Camiinin cephesinde yer alan S ve C kıvrımlar, bitkisel motifli süslemeler, barok üslupta inşa edilen merkezdeki örneklerle benzeşmektedir. İç mekân özellikleri açısından Kale Camii, Kapu Camii ve Hacı Miktad Camilerindeki süsleme ve bezemelerin mihrap nişi etrafında yoğunlaştığı ve minarelerinde süsleme kuşağına sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla yeniden inşa edildikleri tarihler referans alınarak gerçekleştirilen kronolojik karşılaştırmada, camiler; mimari özellikleri açısından geliştirdikleri tipolojik söylem ve yeniden inşa edilme süreçlerinde gösterdikleri üslup değişimleri, benzerlikleri ve farklılıkları açısından, Osmanlı batılılaşmasının kent mekânına yansımalarının merkezin dışındaki Anadolu kentlerinde de çok net okunabildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Çalık İsmet, Fatsa, M (2016). Giresun İl Merkezinde Restore Edilen Vakıf Camiler. *Restorasyon Yıllığı*, s.72.
- Cuinet, Vital (1892). *La Turquie d'Assie I. Paris*, s. 76-77.
- Deringil, Selim (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. G.Ç. Güven (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dervişoğlu Tuncer, Işık, Ali (2011). *Ey Gidi Giresun. Giresun Bedensel Engelliler*. İstanbul: Özyurt Matbaası.
- Duymaz, Ahmet Şevki (2003). *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emecen, Feridun. (1996). Giresun. *İslam Ansiklopedisi*, C.14, ss. 81-85, Ankara: TDVY.
- Emecen, Feridun (2008). Kaleden Liman Kentine: Giresun Şehrinin Tarihi Gelişme Sürecine Dair Kısaca Notlar. *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, C.1 s: 33 09-11 Ekim 2008, Giresun.
- İltar, Gazanfer (2014). *Giresun Kültür Envanteri*. İstanbul: Giresun Valiliği Yayınları.
- Karaman, Oktay (1999). *Giresun Kazası (1850-1900)*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, Oktay. (2003). 19. ve 20. yüzyılda Giresun ile çevresindeki madenler ve maden işletmeciliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 5, s. 63-74.
- Küçük, Cevdet (1998). Abdülhamid II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.1, Ankara: TDVY, ss.216-224.
- Mecmua-ı Umur-u Nafia, H. Rebiül-evvel 1302 (Aralık-Ocak 1884/1885), s. 66-67.
- Mardin, Şerif (1992). *Türk Modernleşmesi, Makaleler VI*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mercan, Mehmet (2009). Giresun Telgraf Dairesi ve Telgrafhane Binası (1869 -1904). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume 2/7. s.163
- Ortaylı, İlber (1997). *XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası Ve Giresun Üzerine Gözlemler, Bir Tutkudur Trabzon*. (Haz. İ. Günday Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.143-165.
- Tekeli, İlhan (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm., Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 878-890.
- Tuğlacı, Pars (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları
- Yüksel, A (1997). *Salnamelere göre Giresun Bölgesinin İdari Durumu ve İdarecileri. Giresun Tarihi Sempozyumu 1996 Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Mega Basım Yayın, s.173-189.